

บทที่ 2

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิชาดำเนินการการจัดอุทยานการศึกษาในศาสนสถาน จังหวัดนครราชสีมา เป็นรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิตที่บุคคลผู้สนใจไม่รู้ฟังแสวงหาด้วยตนเองตามอัธยาศัย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารทางวิชาการ รวมทั้งผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังจะได้กล่าวเป็นหัวข้อดังนี้

- 2.1 การศึกษาแบบธรรมดาศิวสและการศึกษานอกระบบ
- 2.2 การศึกษาตลอดชีวิต
- 2.3 เครือข่ายการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน
- 2.4 แนวคิดการจัดอุทยานการศึกษา
- 2.5 อุทยานการศึกษาในวัด
- 2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การศึกษาแบบธรรมดาศิวสและการศึกษานอกระบบ

การศึกษาแบบธรรมดาศิวส หรือการศึกษาย่างไม่เป็นทางการ มาจากภาษาอังกฤษว่า Informal Education บางครั้งอาจเรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาแบบไม่มีพิธีรีตอง หรือการศึกษาตามสะดวก เป็นการเรียนรู้ของคนเรานั้นที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ บรรจง ชูสกุลชาติ (2519) กล่าวถึงการศึกษาแบบธรรมดาศิวสว่า "ในสังคมบรรพกาลนั้น การศึกษามีความสลับซับซ้อนแต่ก็สืบเนื่องกันไป ความมุ่งหมายของการศึกษาเป็นไปเพื่อสร้างเสริมอุปนิสัยใจคอ ความถนัดตามธรรมชาติ ทักษะและคุณธรรมของบุคคล โดยการศึกษาด้วยตนเองตามวิถีแห่งการมีชีวิตร่วมกัน แทนการได้รับการศึกษาจากผู้อื่น ชีวิตในครอบครัวหรือชีวิตท่ามกลางวงศาคณาญาติ ชีวิตการทำงาน หรือชีวิตการเล่นชีวิตในพิธีการหรือชีวิตในการฉลองต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้เป็น

นิตย การศึกษาจะเกิดขึ้นเสมอทั้งในช่วงที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ จากแม่จนถึงบทเรียนจากการล่าสัตว์ของพ่อ ทั้งในการเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงแห่งฤดูกาล ไปจนถึงการดูแลสัตว์เลี้ยง หรือแม้แต่การฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่านิทาน ไปจนถึงการฟังเสียงสวดของพ่อมดหมอผีประจำเผ่า แบบแผนการเรียนรู้เหล่านี้เป็นแบบแผนแห่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ และมีได้เป็นการศึกษาโดยอาศัยสถานศึกษาแต่อย่างใด"

การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย เป็นรูปแบบการศึกษาที่มีมาแต่ดั้งเดิม แม้ในปัจจุบันการศึกษาแบบนี้ก็ยังถือว่ามีความสำคัญที่สุด สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์มากที่สุด และถือว่าความรู้ความสามารถส่วนใหญ่ของคนเรานั้น ได้เรียนรู้มาจากแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น การเรียนรู้จากครอบครัว เรียนรู้จากเพื่อนฝูง การถ่ายทอดจากชุมชน สังคม สื่อมวลชน การประกอบอาชีพ การสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติ รวมไปถึงการเรียนรู้โดยบังเอิญ เป็นต้น กิจกรรมการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1) การให้ความรู้ข่าวสารข้อมูลทางสื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ ทั้งที่เป็นของรัฐบาลและเอกชน ในชีวิตประจำวันเราได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากสื่อสารมวลชนอย่างมหาศาล ที่เห็นได้ชัดก็คือการขยายสถานีวิทยุ โทรทัศน์ไปตามส่วนต่างๆ ของภูมิภาคทั่วประเทศ ในด้านหนังสือพิมพ์ก็มีการส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีโอกาสดูอ่านหนังสือพิมพ์ โดยจัดในรูปแบบของที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน มีกรมการศึกษานอกโรงเรียนให้การสนับสนุน

2) การจัดแหล่งค้นคว้าหาความรู้ให้แก่ประชาชนในรูปแบบของหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์สถาน พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ ศูนย์บริการ เพื่อการศึกษา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สวนสัตว์ อุทยานประวัติศาสตร์ และแหล่งความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งประชาชนสามารถเข้าไปชม และศึกษาหาความรู้ได้ตามความต้องการ

3) การจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการศึกษาหาความรู้ การท่องเที่ยว และการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น อุทยานแห่งชาติ สวนสาธารณะ และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ

4) บริการความรู้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ จากหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ให้ความรู้แก่ประชาชนโดยตรง บริการเอกสาร แผ่นปลิว คานะนา รวมไปถึงการจัดนิทรรศการ การแสดงผลงานและบริการ เป็นต้น

5) การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังความรู้สึกภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรม และยังให้ความรู้แก่ประชาชนเป็นอย่างดีด้วย

ดังนั้น การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยนั้น จึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งไม่มีการสอนเป็นทางการ ผู้เรียนจะศึกษาสิ่งที่ตนสนใจ จากสิ่งรอบข้างด้วยตนเอง ในปัจจุบันนี้ผู้เรียนอาจจะศึกษาสิ่งที่ตนสนใจจากสื่อมวลชน และเอกสารต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้แบบธรรมชาติวิสัย เกิดจากขบวนการหล่อหลอมทางสังคม (Socialization) อันเกิดจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ที่ซึมซาบเข้าสู่บุคคลนั้น จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม จะมีผลในการหล่อหลอมทัศนคติและความเข้าใจของบุคคลนั้น ๆ

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน บรรจง ชูสกุลชาติ (มปป.) กล่าวว่าว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การศึกษาที่เป็นธรรมชาติธรรมชาติ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกโอกาสเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง และเกิดขึ้นได้กับทุกผู้ทุกคนที่มีความสนใจหรือมีความจำเป็นที่ปรารถนาจะแก้ปัญหาที่ประสงค์จะต่อสู้ดิ้นรน และที่มุ่งหมายจะให้เพิ่มคุณภาพของชีวิต เพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ ตลอดจนเพิ่มอาชีพเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน

Mc.Call (1971) (อ้างถึงใน วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล, 2526) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่และหน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ

อุนดา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึงกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดตั้งขึ้นโดยมีเจตนา และวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถจะกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษาแบบนอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลายืดหยุ่น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียน และปัญหาของชุมชน นอกจากนี้แล้ว ความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาจพิจารณาได้ดังนี้

1) พัฒนาคุณภาพประชากร ให้เป็นทรัพยากรที่สำคัญของชาติ โดยให้ได้รับประสบการณ์การเรียนรู้เพิ่มขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สุขภาพอนามัย มีเจตคติที่ดี เกิดทักษะและความชัดเจนในชีวิต

2) พัฒนาด้านวัตถุและสภาพแวดล้อม ทำให้ประชาชนเข้าใจในปัญหาของตนเอง และสภาพแวดล้อม ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

3) เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา

4) เพื่อให้เกิดความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม สภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

5) เพื่อรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม

ดังนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ดังนี้ (วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล, 2531)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ลักษณะ	การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
1. โครงสร้าง	- มีโครงสร้างและส่วนประกอบที่เห็นได้ชัดเจน - การจัดกิจกรรมจะแยกตัวออกจากสังคมและสภาพแวดล้อม	- มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นมากและหน่วยงานมีอิสระ - การจัดกิจกรรมมีความสัมพันธ์กับชุมชนและใกล้ชิดกับผู้เรียน
2. วัตถุประสงค์	- ระยะยาวและทั่ว ๆ ไป มุ่งเตรียมตัวผู้เรียนสำหรับชีวิตในอนาคต - มุ่งที่ประกาศนียบัตรหรือวุฒิปัตร	- ระยะสั้นและเฉพาะเจาะจง มุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันของบุคคลและสังคม - ไม่ได้มุ่งที่ประกาศนียบัตรหรือวุฒิปัตร

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน (ต่อ)

ลักษณะ	การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
3. เนื้อหาวิชา	-มีลักษณะเป็นส่วนรวม กว้าง ๆ -ยึดความต้องการของคนส่วนใหญ่ -เนื้อหาหลักสูตรจะกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียน -เนื้อหาหลักสูตรเป็นด้านทฤษฎีหรือด้านวิชาการ มุ่งการศึกษาต่อในระดับสูง	-มีลักษณะเป็นส่วนบุคคล ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เรียน -ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดหลักสูตร -เนื้อหาวิชามีลักษณะ เชิงปฏิบัติมากกว่า
4. วิธีการ	-การเรียนการสอนส่วนใหญ่จัดกระทำในห้องเรียน และดำเนินการตามระเบียบแบบแผน -ยึดครูเป็นศูนย์กลาง	-ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียน เน้นการฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริงมากกว่า -ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
5. เวลา	-ใช้เวลาในการศึกษามากกว่า -จะจบหลักสูตรในแต่ละขั้นตอน มีกำหนดเวลาเรียนที่แน่นอน -มุ่งเพื่อให้ผู้เรียนเตรียมตัวไปผจญกับชีวิตในอนาคต -เวลาเรียนไม่เอื้อต่อการประกอบอาชีพ -ระยะเวลายาวนาน	-เวลาสามารถยืดหยุ่นได้ตามลักษณะของเรื่องที่จะศึกษา -กิจกรรมการเรียนขึ้นอยู่กับผู้เรียนและสภาพสังคม -เรียนในเวลาว่าง -ระยะเวลาสั้น
6. สถานที่	-มีสถานที่และสถาบันที่แยกต่างหากเป็นอิสระ	-ไม่มีสถาบันหรือสถานที่โดยเฉพาะ ใช้สภาพแวดล้อมเป็นสถานที่เรียน

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน (ต่อ)

ลักษณะ	การศึกษาในระบบโรงเรียน	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
7. การลงทุน	- เป็นการลงทุนที่สูงทั้งในด้านสถานที่และบุคลากร - กำหนดค่าเล่าเรียนไว้คงตัวในการศึกษาแต่ละระดับ	- เป็นการลงทุนที่ประหยัดกว่าใช้ทรัพยากรและบุคลากรที่มีอยู่ในชุมชน - ไม่มีการกำหนดค่าใช้จ่ายอย่างแน่นอนแล้ว แต่ลักษณะของโครงการนั้น ๆ
8. ผลที่ได้รับ	- ความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อในชั้นสูง	- ความรู้และทักษะในการปรับปรุงและแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน

2.2 การศึกษาตลอดชีวิต

เนื่องจากโดยทั่ว ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นไปโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม คนเราก็ต้องเรียนรู้และฝึกฝนตนเองไปตลอดชีวิต โดยเรียนจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเรา ทำให้เขาเกิดมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิต และช่วยเพิ่มพูนความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เขา คนเรานั้นไม่สามารถที่จะเผชิญกับชีวิตซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่แน่นอน คนจำนวนมากต้องการการศึกษา ซึ่งไม่ใช่เพื่อความพึงพอใจในการที่เขาจะได้เพิ่มพูนความสามารถหรือเพื่อที่เขาจะได้พัฒนาตนเอง แต่เพราะเป็นความต้องการพัฒนาโดยทั่วไปหมดทุกด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเต็มที่และสูงที่สุดในทุก ๆ ด้าน (Dave, 1975)

การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) เป็นกระบวนการที่มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ดังนั้น จึงมีลักษณะดังนี้

- 1) เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล

2) เป็นการจัดที่มีการวางแผน ท้าทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ

3) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง

4) ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภททั้งในระดับ (Formal) นอกระบบ (Nonformal) และไม่เป็นทางการ (Informal)

การศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ จากเกิดจนตาย มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน และพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้ทุกชนิดทั้งในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการ

Dave (1975) ได้กล่าวถึง การศึกษาตลอดชีวิตไว้ดังนี้ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นมรดกทัศน์ที่กว้างขวางมาก เพราะจะรวมถึงการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย ซึ่งเป็นการเรียนหรือการศึกษายไปตลอดชีวิตของแต่ละคน เพื่อที่จะให้เขาได้พัฒนาทั้งทางด้านส่วนตัว สังคม อาชีพ การศึกษา ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะเห็นว่า หมายถึง การเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นในบ้าน โรงเรียน ชุมชน และสถานที่ทำงาน การศึกษาอาจจะเป็นการศึกษาจากสื่อมวลชน และจากสภาพการหรือในรูปแบบอื่น ๆ เพื่อที่จะให้ได้รับและเพิ่มพูนความรู้ มรดกทัศน์ของการศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง ภาพพจน์ในทางการศึกษา ทั้งทางด้านจุดมุ่งหมาย กิจกรรมและรูปแบบ โดยเน้นการพัฒนาทั้งหมดของบุคคลตลอดชีวิตของเขา การศึกษาตลอดชีวิตไม่ใช่หมายถึงเฉพาะการเตรียม เพื่อการดำรงชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว มันเป็นส่วนรวมของชีวิต การเรียนรู้และการดำรงชีวิตจะต้องสอดคล้องและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน นั่นก็คือ การศึกษาชั่วชีวิตหมายถึงการค้นคว้าต่อเนื่อง สำหรับที่จะช่วยให้คนเรามีชีวิตที่สูงและมีคุณภาพที่ดีขึ้น

Cropley (1973) (อ้างถึงใน วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล, 2526) ได้เน้นให้เห็นว่า จุดมุ่งหมายของแต่ละบุคคล และแรงกระตุ้นของผู้เรียนแต่ละคนที่เข้ามาเรียนนั้น มีความแตกต่างกันออกไปเหมือนกับชีวิต ฉะนั้น หลักสำคัญของการศึกษาชั่วชีวิตก็คือ การที่บุคคลแต่ละคนได้มีโอกาสดูแลเข้าร่วมเรียน หรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการศึกษาซึ่งจัดขึ้นโดยอาจจะเป็นการศึกษา หรือเรียนรู้อันเวลาใดก็ได้ตลอดชีวิตของเขา และครอบคลุมไปหมด ไม่ว่าผู้เรียนจะเรียนโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะเรียนรู้สิ่งที่ไม่ได้ศึกษามาในวัย

เด็ก เพื่อจะเรียนรู้เกี่ยวกับทักษะใหม่ ๆ เพื่อจะยกระดับตนเองทางด้านอาชีพ เพื่อจะได้เข้าเฝ้าโลกที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อพัฒนาทางด้านบุคลิกภาพหรืออาจจะเป็นการเรียนเพื่อประสงค์อื่น ๆ ในขอบข่ายเช่นนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การศึกษาเปรียบเสมือนฐานที่จะช่วยส่งหรือทำให้บุคคลแต่ละคนเกิดการพัฒนาไปจนตลอดชีวิต

จากความหมายและทัศนคติของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตไว้นั้น พอจะนำมาแสดงให้เห็นถึง หลักการของการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้

1) การศึกษาไม่ได้สิ้นสุดลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย การศึกษาเป็นกระบวนการตลอดชีวิต ดังนั้น จึงครอบคลุมตลอดช่วงชีวิตของบุคคล บุคคลจะต้องเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อให้สามารถติดตามโลกปัจจุบันได้ทัน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ตลอดจนระหว่างบุคคลในรุ่นเดียวกัน ซึ่งได้รับความรู้มากน้อยแตกต่างกัน การศึกษาตลอดชีวิตไม่จำเป็นต้องทำที่โรงเรียน แต่สามารถจะวางแผนเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิชาการที่มีอยู่ในสังคมได้

2) การศึกษาตลอดชีวิตประกอบด้วยการศึกษาในระบบ นอกกระบวน และการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ

3) บ้านย่อมมีบทบาทสำคัญอันดับแรกในการให้การศึกษาตลอดชีวิต โดยเป็นผู้เริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของสมาชิกผู้เยาว์ แม้เมื่อเติบโตขึ้น ก็ยังคงเป็นแหล่งให้การศึกษาต่อไปจนตลอดชีวิต Lengrand (1970) (อ้างถึงในวิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล, 2526) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตจะแก้ไขการแบ่งแยกระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ ทำให้พ่อแม่และลูกได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันมากขึ้น

4) ชุมชนเป็นแหล่งให้การศึกษาลำดับต่อมา เมื่อเด็กเริ่มสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมนอกบ้าน เด็กจะได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากชุมชน อันได้แก่ กลุ่มญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ กลุ่มศาสนา กลุ่มการเมือง สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ย่อมเป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนได้อย่างมาก เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูด การปฏิบัติทางศาสนา การทำงานร่วมกันในกลุ่ม การได้รับข่าวสาร และความรู้จากสื่อมวลชนที่มีอยู่ในชุมชน

5) สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และสถานฝึกอบรมต่าง ๆ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของหน่วยงานที่ให้การศึกษาตลอดชีวิต แต่ไม่สามารถผูกขาดการศึกษาของแต่ละสถาบันได้ทั้งหมด อีกทั้งไม่สามารถจะแยกออกต่างหากจากสถาบันอื่นที่เป็น

แหล่งการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมได้ Dewey (1916) กล่าวว่า "...การศึกษาไม่ควรยุติลงเมื่อคนออกจากโรงเรียน ความมุ่งหมายของโรงเรียนก็เพื่อทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ความเข้มแข็งที่คนเราจะเรียนรู้จากชีวิตจริง และการทำให้ชีวิตเป็นแหล่งเรียนรู้ของทุก ๆ คนนั้น ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการให้การศึกษาในโรงเรียน"

6) การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องดำเนินต่อเนื่องและผสมผสานกับการศึกษาระดับอื่นในทางตั้ง (Vertical) ตลอดช่วงชีวิตของบุคคล ผู้เรียนสามารถจะเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นได้สะดวก การเรียนต่อนั้นจะเรียนในสถาบันในระบบหรือนอกระบบก็ควรทำได้ ผู้เรียนสามารถจะเข้ามาเรียนเมื่อใดก็ได้ และจะออกไปเมื่อใดก็ได้ แนวคิดนี้เรียกว่า Recurrent Education หมายถึง การที่บุคคลไม่จำเป็นจะต้องเรียนรวดเดียวให้ถึงขั้นสุดท้าย แต่อาจจะออกไปในขั้นใด ๆ เพื่อไปทำงาน แล้วกลับเข้ามาเรียนต่ออีกจากขั้นนั้นขึ้นไปเมื่อใดก็ได้

7) การศึกษาตลอดชีวิต จะต้องดำเนินการให้ผสมผสานในทางราบ (Horizontal) และทางลึก (Depth Dimension) ในแต่ละขั้นของชีวิตบุคคล หมายความว่า การเรียนในระดับเดียวกัน สามารถจะเรียนได้หลาย ๆ วิธี การเรียนควรเรียนให้ครบทุกด้านของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง นั่นคือ ทั้งกาย บัญญา สังคม อารมณ์ เรียนทั้งตนเอง สังคม และธรรมชาติ เรียนรู้จากความรู้ธรรมดา หรือสิ่งตอบสนองความต้องการขั้นต้น ๆ ค่อย ๆ ลึกซึ้งขึ้นไปตามลำดับ จนถึงแก่นสารของสิ่งนั้น ๆ

8) การศึกษาตลอดชีวิตควรจัดให้แพร่หลายทั่วถึงเป็นประชาธิปไตย ไม่เพียงแต่ให้โอกาสแก่กลุ่มคนกลุ่มเดียว การจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้กว้างขวาง มีคุณภาพ และทั่วถึงทุกหมู่เหล่า

9) การศึกษาตลอดชีวิตมีลักษณะยืดหยุ่น และหลากหลายในด้านเนื้อหา เครื่องมือ วิธีการเรียนรู้ และเวลาที่ใช้ในการเรียน บุคคลจะต้องนำตนเองในการเรียน (Self-direction)

10) การศึกษาตลอดชีวิต ยินยอมให้ใช้ทางเลือก และวิธีการศึกษาอื่น ๆ แทนวิธีการที่ใช้เป็นปกติ เช่น อาจจัดการสอนแบบเต็มเวลา บางเวลา เรียนสลับกับการทำงาน ชั้นเรียนภาคค่ำ ชั้นเรียนปลายสัปดาห์ หลักสูตรศึกษาจากหนังสือพิมพ์ หลักสูตรไปรษณีย์ หลักสูตรทางวิทยุและโทรทัศน์ บทเรียนวิดีโอ การสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

11) การศึกษาตลอดชีวิตประกอบด้วยเนื้อหากว้าง ๆ สองพวก คือ การศึกษาสามัญและการศึกษาวิชาชีพ การศึกษาทั้งสองพวกนี้ไม่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่

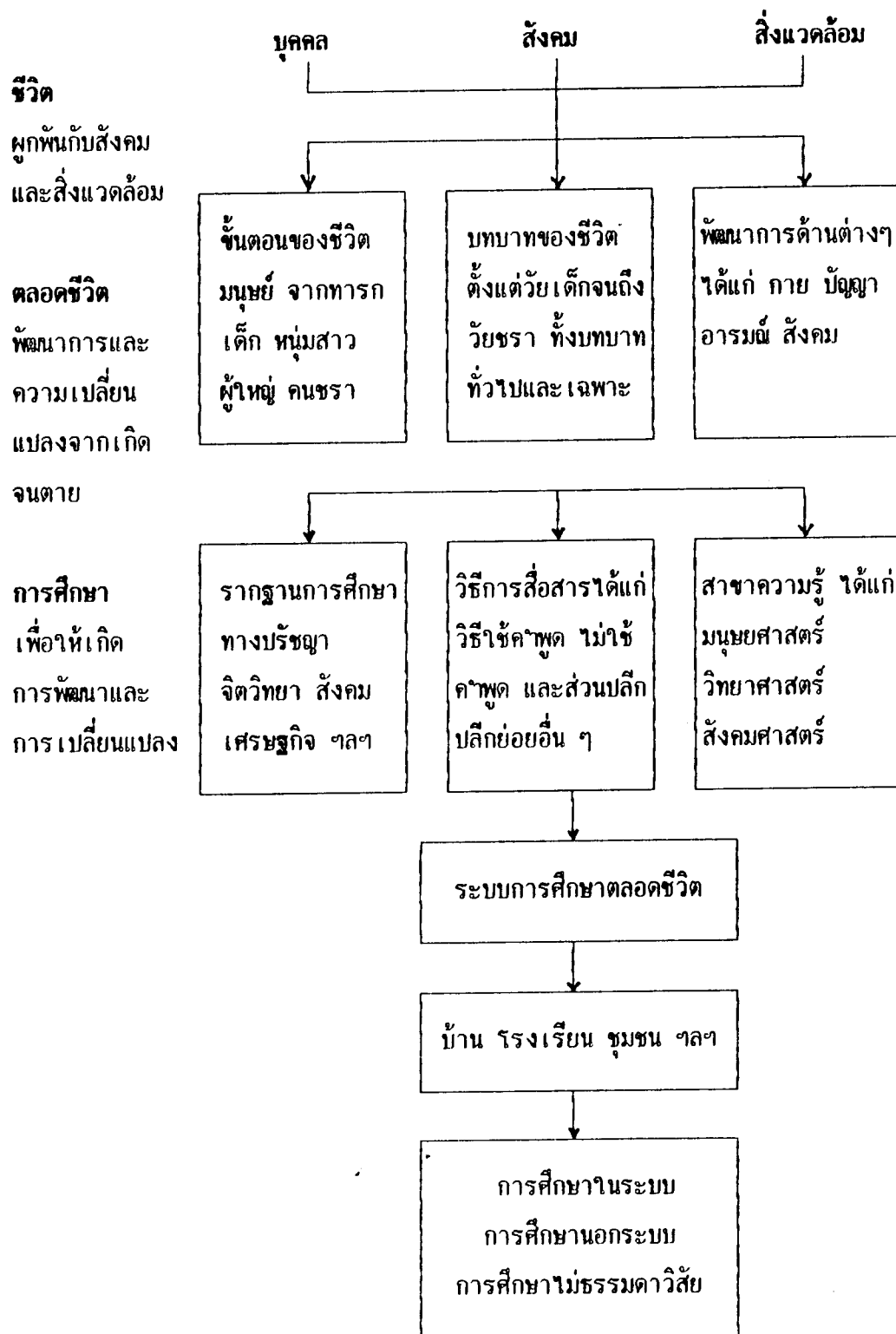
12) การศึกษาตลอดชีวิตแก้ไขข้อบกพร่องของระบบการศึกษาปัจจุบันที่ไม่สอดคล้องกับชีวิต ไร้ความหมาย แยกตัวโดดเดี่ยวจากชุมชน มุ่งแต่สอนให้สอบได้ไม่สนใจประสบการณ์ที่อยู่ภายนอกโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นเครื่องมือที่จะผนวกการศึกษาในโรงเรียนและนอกโรงเรียนเข้าด้วยกัน

13) เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตลอดชีวิตคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิต ความสงบสุข การลดบทบาทของเทคโนโลยีที่ทำให้นุษย์หมดความสำคัญ การป้องกันมลภาวะ การเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

14) สิ่งที่เป็นสัพพัญญูสำหรับการศึกษาตลอดชีวิตก็คือ โอกาส แรงจูงใจ และความสามารถที่จะศึกษา

15) การศึกษาตลอดชีวิต เป็นหลักการที่ใช้ในการจัดการศึกษาทุกประเภท

16) การศึกษาตลอดชีวิต เป็นระบบรวมของการศึกษาทุกประเภท ทั้งในแง่เป้าหมาย รูปแบบการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ทั้งในบ้าน โรงเรียน และชุมชน วิธีการจัดการทั้งการวางแผน โครงสร้าง การจัดองค์การ และงบประมาณ หลักการจัดหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน และการประเมินผล

แผนภูมิที่ 2 แนวความคิดการศึกษาตลอดชีวิต

ที่มา : วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล, 2526. การศึกษานอกโรงเรียนเบื้องต้น. คณะ
ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (เอกสารโรเนียว).

2.3 เครือข่ายการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน

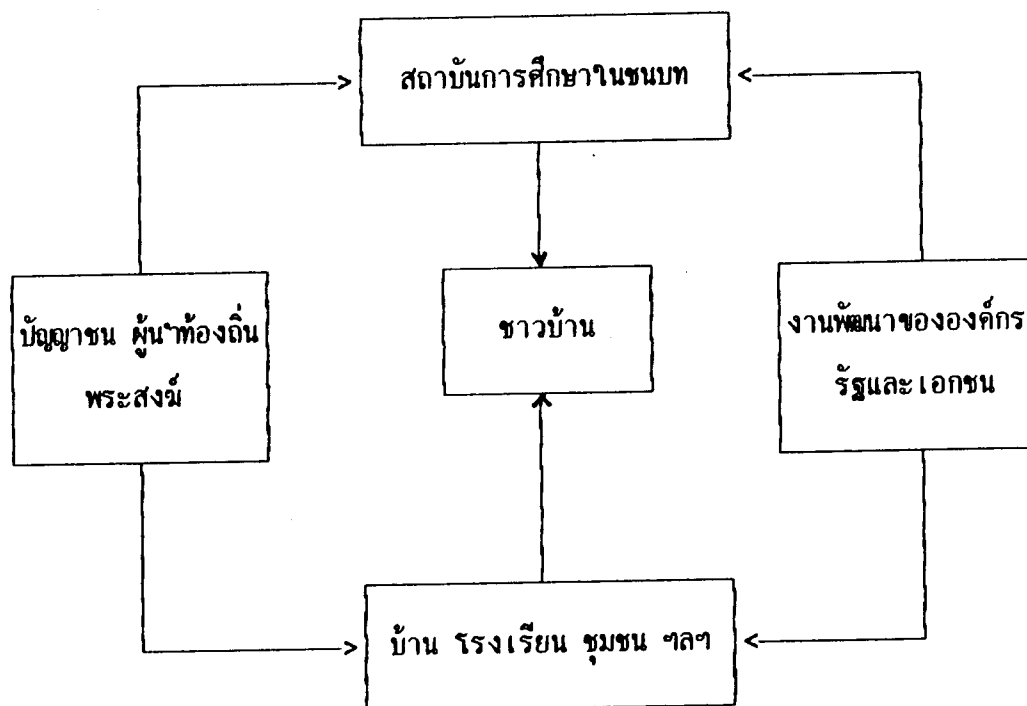
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2533) ได้เสนอให้มีโครงสร้างของระบบการศึกษาที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ กล่าวคือ "การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่ช่วยส่งผ่านและถ่ายทอดความรู้ประเภทต่าง ๆ และจากแหล่งต่าง ๆ ไปยังผู้รับบริการได้อย่างต่อเนื่องและตลอดเวลา ... การสร้างเครือข่ายของการเรียนรู้ จะต้องอาศัยกลไกและความร่วมมือขององค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และต้องมีรูปแบบและวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลาย ตามความเหมาะสมกับลักษณะความรู้แต่ละประเภทและผู้รับบริการ"

แนวคิดที่จะมีเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นการเน้นความสำคัญของการใช้แหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ รวมทั้งแหล่งวิทยาการต่างๆ เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ (2533) เสนอลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนลักษณะต่าง ๆ ดังนี้คือ

- 1) กลุ่มพบกับกลุ่มเพื่อเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- 2) นักวิชาการลงไปพูดคุยกับชาวบ้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ขึ้น
- 3) วิทยาการจากภายนอกเข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลกับผู้นำชุมชนที่เป็นแม่ข่าย (Nucleous) ทำให้เครือข่ายการเรียนรู้เข้มแข็งขึ้น กระจายตัวได้ดีขึ้น
- 4) การเรียนรู้แบบเชื่อมผู้นำเข้าด้วยกัน
- 5) การใช้กลุ่มกิจกรรม/กลุ่มพัฒนาที่มีอยู่ส่งเสริมให้มีการขยายผลในด้านต่าง ๆ เช่น ในด้านการผลิต และการลงทุน เป็นต้น

เหตุผลที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านเรียนจากกันเอง เพราะในชนบทมีความรู้ (Knowledge) อยู่ในระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งอาจใช้ในการแก้ปัญหาบ้างแล้วระดับหนึ่งเช่นกัน การดำเนินงานจึงเพียงแต่ค้นหาความรู้ที่มีอยู่แล้วนั้น และหาทางให้ผู้ที่รู้หรือเป็นเจ้าของความรู้เหล่านั้นเป็นผู้กระจายความรู้

อภิชัย (2533) ได้เสนอรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางการศึกษา ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 เครือข่ายทางการศึกษา

เครือข่ายการเรียนรู้ประกอบด้วย 1) ปัญญาชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ 2) สถาบันการศึกษาในชนบท เช่น โรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา ศูนย์วิชาการ 3) งานพัฒนาชนบทของรัฐและเอกชนในท้องถิ่น 4) องค์กรของประชาชนในชนบททั้งที่เป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน โดยมีความเชื่อว่ามีบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือองค์การใดองค์การหนึ่งจะเป็นผู้ผูกขาดความรู้แต่เพียงผู้เดียว ปัญหาคืออยู่ที่ว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำลาย คนในท้องถิ่นขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ทางแก้ปัญหาคือ จำเป็นต้องเข้าไปฟื้นฟูศักยภาพของคนในท้องถิ่น ... เริ่มจากความรู้และภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีอยู่เดิม แล้วเริ่มนำความรู้ใหม่ที่ไม่ว่าลายความรู้ที่ตีพิมพ์แต่เดิมไปเสริมฐานความรู้เดิมที่มีอยู่ (อภิชัย พันธุ์เสน, 2533)

วิจิต นันทสุวรรณ (2528) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่า หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิตการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน นำเข้าปัจเจกบุคคลในลักษณะของจิตนิยม แต่เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็น

เอกภาพกับสังคมหมู่บ้าน เพราะลักษณะของสังคมหมู่บ้านไม่มีลักษณะแบบสังคมสมัยใหม่ การอธิบายชีวิตของชาวบ้านอธิบายจากตัวฉัน ซึ่งไม่ได้เป็นอยู่อย่างโดด ๆ แต่เป็นตัวฉันที่เกี่ยวข้องไปถึงครอบครัว เครือญาติ สิ่งแวดล้อม การทำมาหากิน และอื่น ๆ บั๊จเจกและสังคมจึงไม่ใช่สองเรื่องที่แยกจากกัน แต่เกี่ยวเนื่องโยงใยกัน

อภิชาติ ทองอยู่ (2528) ได้กล่าวว่า การที่ชาวบ้านสามารถรักษาหมู่บ้าน และคงสภาพท้องถิ่นได้สืบมาช้านานจนถึงปัจจุบัน เพราะชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกตอบสนองต่อสิ่งที่ท้าทาย มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา การที่สามารถดำรงสิ่งเหล่านั้นได้ต้องอาศัยภูมิปัญญาของตัวเอง

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านนั้นรุนแรงและรวดเร็วมาก แต่ก็ยังไม่สามารถทำลายสถาบันหมู่บ้านได้ มรดกทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านยังมีอยู่ และสิ่งเหล่านั้นไม่ได้มีอยู่เพราะการเก็บ จัดหา รวบรวม ประหนึ่งเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หากแต่ดำรงอยู่เพราะตัวชาวบ้านเอง

Orlando (1988) ได้ทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในอเมริกาเหนือ และเขียนอธิบายไว้ว่า "ศาสตร์ของประชาชนเรื่องพื้นบ้าน ความรู้ประชาชน ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น เป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างรอบคอบ เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของเขา ความรู้ของเขาไม่ได้จัดเข้ารหัสเก็บไว้ แต่เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและสำคัญยิ่ง ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอด สร้างสรรค์การผลิต และช่วยในด้านการทำงาน เป็นสิ่งสะสมมากกว่าศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างการผลิตและช่วยในด้านการทำงาน เป็นสิ่งสะสมมากกว่าศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุ และมีผลในตัวเอง"

โดยสรุปแล้ว "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษา อบรม สั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนส่งเสริมการผลิต

วิชิต นันทสุวรรณ (2528) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน และอธิบายในลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1) ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่มีให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อเรื่อง "ผี" ที่ทำให้เกิดความสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ผีน้ำ ผีป่า

2) ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บางอย่างนั้นดี อย่างนั้นไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ และพิธีกรรมต่าง ๆ

3) ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญารักษาโรค เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมนั้น เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสังคม เป็นสิ่งที่มีจุดมุ่งหมาย มีเหตุมีผล ของการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งนั้นเป็นสิ่งสำคัญ มีความหมาย และคุณค่าแห่งการดำรงอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญมาก เพราะ

- 1) ช่วยให้ผู้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสงบสุข
- 2) ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
- 3) ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง และผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

4) เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่าง ๆ สามารถกำหนดค่าที่การทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการศึกษานอกระบบ คือ นำไปเป็นองค์ประกอบของหลักสูตร การจัดการศึกษา การเรียนรู้ในชุมชน ความสัมพันธ์กับท้องถิ่นและการนำความรู้ไปใช้กับชีวิตจริงได้ ผู้อาวุโส หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ จะเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์แก่อนุชนรุ่นหลัง และผู้ที่สนใจควรอนุรักษ์ด้วยสื่อต่าง ๆ และนำมาเผยแพร่ในแนวกว้างต่อไป นอกจากนี้ยัง

สามารถนำไปกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาในด้านการศึกษา การสาธารณสุข การปกครอง เป็นต้น

2.4 อุตสาหกรรมการศึกษา

จากกรอบแนวความคิดในเรื่องการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย การศึกษานอกระบบการศึกษาตลอดชีวิต เครือข่ายการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้พิจารณาเห็นว่า อุตสาหกรรมการศึกษาเป็นการศึกษานอกระบบอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ใช้รูปแบบการศึกษาตลอดชีวิต เครือข่ายการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งยังเป็นการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย โดยมีหลักการง่าย ๆ ว่าเป็น "ครูที่พูดไม่ได้" และภายใต้ปรัชญา "เขี้ยว สะอาด ร่มรื่น เรียบง่าย"

2.4.1 ความหมายและความสำคัญ

1) ความหมายของอุตสาหกรรมการศึกษา

อุตสาหกรรมการศึกษา เกิดจากการนำเอาคำ 2 คำมารวมกัน คือ คำว่า "อุทยาน" และ "การศึกษา"

"อุทยาน" หมายถึง บริเวณพื้นที่ที่มีต้นไม้หรือสิ่งอื่นใดจำนวนมาก มีขอบเขตชัดเจน ทำให้ผู้พบเห็นหรือใช้บริการเกิดความสบายใจหรือนันทนาการ

"การศึกษา" หมายถึง การเล่าเรียน ฟังและอบรม เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ไปในทางที่ดีงาม

"อุตสาหกรรมการศึกษา" โดยความหมายจึงรวมหมายถึง "บริเวณพื้นที่ที่มีต้นไม้หรือสิ่งอื่นใดจำนวนมาก มีขอบเขตชัดเจน จัดให้ผู้พบเห็น ผู้ใช้บริการ สามารถฝึกฝน รับการอบรมหรือเล่าเรียนให้ได้รับความรู้และประสบการณ์ ด้วยความสบายใจหรือนันทนาการ จนสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม" อุตสาหกรรมการศึกษาจึงเป็น

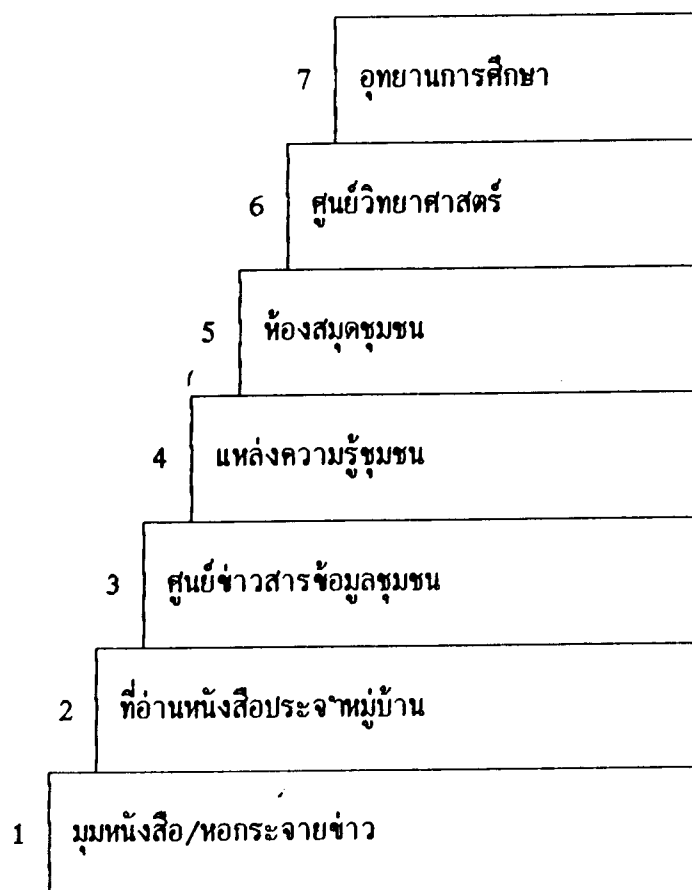
(1) แหล่งที่ทำให้การศึกษา มีบริเวณ บรรยากาศที่อิสระ เอื้อต่อการศึกษา เรียนรู้ ร่มรื่น

(2) รูปแบบของการศึกษาเรียนรู้สอดคล้องกับสภาพของอาณาบริเวณ โดยหลายสิ่งหลายอย่างนั้นสามารถเป็นสื่อให้ความรู้ได้ด้วยตัวของมันเอง เช่น ก้อนหิน ต้นไม้ ดอกไม้ สิ่งก่อสร้าง ผาผนัง เป็นต้น

(3) วิธีการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่สนองความสนใจ หรือความต้องการของผู้ที่เข้ามาใช้บริการ โดยมุ่งเน้นที่การศึกษาหรือฝึกฝนด้วยตนเอง อาศัยสื่อการเรียน และวิทยาการตามสภาพและความเป็นจริง

(4) มีรูปแบบและวิธีการศึกษาที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับสภาพและความพร้อมของการจัดพัฒนา และเปลี่ยนแปลงตามความต้องการ ความเหมาะสมและสภาวะของสังคม

อุทยานการศึกษา คือ โรงเรียนของชาวบ้าน มีวัด และชุมชนเป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องดังแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 แสดงวิวัฒนาการของอุทยานการศึกษา

ที่มา : สุภัทษรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย 2533. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุภัทษรรมาธิราช.

Finkel (1974) ได้ให้ความหมายของอุทยานการศึกษาว่า อุทยานการศึกษา หมายถึง การออกแบบระบบการศึกษาเพื่ออำนวยความสะดวกและบริการแก่ประชาชนในชุมชน จะต้องเป็นบริการผสมผสานระหว่างการพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาอบรมด้านวิชาชีพ เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน

2) ความสำคัญของอุทยานการศึกษา

อุทยานการศึกษาเป็นแหล่งวิทยาการในชุมชน ที่มีความสำคัญต่อผู้ใช้ที่จะทำให้เกิดความคิดรวบยอดที่รวดเร็ว ได้รับประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรม ช่วยให้ผู้ใช้มีความสนใจ และต้องการศึกษาในหลักสูตรอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เป็นแหล่งการศึกษาต่อเนื่องที่ให้ความเสมอภาคแก่ประชาชนในท้องถิ่นทุกเพศทุกวัย โดยอุทยานการศึกษามีความสำคัญต่อระบบการศึกษาทุกระบบ ดังนี้คือ

(1) อุทยานการศึกษาช่วยสร้างความคิดรวบยอดอย่างรวดเร็ว สร้างมโนภาพเริ่มแรกอย่างถูกต้องสมบูรณ์กว่าการศึกษาจากตำรา หรือการอ่านจากเอกสารสิ่งพิมพ์อย่างเดียว ได้เห็นได้สัมผัส ได้รับคำแนะนำสาธิต และทดลองด้วยตนเอง

(2) ช่วยให้ผู้ใช้ได้รับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม เพราะผู้ใช้จะเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงหรือประสบการณ์ในสถานการณ์จำลอง

(3) ช่วยให้ผู้ใช้มีความสนใจและความต้องการศึกษาในหลักสูตรอื่น ๆ เพิ่มขึ้น เพราะผู้ใช้ได้รับประสบการณ์ตรง หรือประสบการณ์จำลองที่มีความเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถจับต้องสัมผัสได้ หรือปฏิบัติการได้เหมือนกับได้อยู่ร่วมในเหตุการณ์

(4) เป็นแหล่งให้การศึกษาต่อเนื่องให้กับประชากรทุกวัย สามารถใช้ประโยชน์ของอุทยานการศึกษาเป็นที่พักผ่อน และแสวงหาความรู้และประสบการณ์ตามความสนใจ หรือเพื่อเป็นการแสวงหาความรู้เป็นการจัดการศึกษานอกระบบเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตให้มีความสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

(5) เป็นแหล่งให้ความเสมอภาคแก่ประชาชนในท้องถิ่นทุกเพศทุกวัย ไม่ว่าจะมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างไร ก็สามารถใช้อุทยานการศึกษาเป็นที่พักผ่อน และศึกษาหาความรู้ที่ตนเองสนใจ หรือเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพได้ตามเอกภาพ

2.4.2 ลักษณะและการจัดกิจกรรมในอุทยานการศึกษา

1) ลักษณะของอุทยานการศึกษา อุทยานการศึกษาเป็นแหล่งวิทยาการชุมชนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งโดยธรรมชาติมีลักษณะ ดังนี้

(1) จัดตั้งในชุมชนเมืองที่มีปริมาณประชากรหนาแน่น เพราะโดยธรรมชาติการพัฒนาอุทยานการศึกษาส่วนใหญ่ มักจะเริ่มจากสวนอุทยาน สวนป่านอกชุมชน สวนสาธารณะชานเมือง อาจได้รับการพัฒนาให้เป็นอุทยานการศึกษาชุมชน เป็นแหล่งศึกษาที่รื่นรมย์ ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น

(2) อุทยานการศึกษาเป็นสถานที่รวบรวมสื่อการศึกษาแหล่งวิทยาการชุมชน ที่ให้ความรู้ เช่น ไม้ดอก ไม้ประดับ พรรณไม้นานาชนิดรวมอยู่ในสวนพฤกษชาติ เป็นแหล่งรวบรวมสื่อทุกประเภท สื่อหายาก สื่อราคาแพง ไว้ในแหล่งเดียวกัน เพื่อให้ประชากรในชุมชนทุกคนทั้งที่อยู่ในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียนได้ศึกษาหาความรู้ ร่วมกิจกรรมในอุทยานการศึกษาให้เกิดประสบการณ์ที่ดีมีคุณค่า ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพต่อไป

(3) อุทยานการศึกษาเป็นแหล่งให้การศึกษามีกอบรม ที่ผู้ศึกษาและฝึกอบรม จะได้รับความสบายใจมีลักษณะ สนุกสนานกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษา และฝึกอบรม มีโอกาสสัมผัส ทดลองปฏิบัติการในขณะที่ศึกษา

(4) ลักษณะเด่นของอุทยานการศึกษาอีกประการหนึ่ง คือ อุทยานการศึกษาจะมีพื้นที่ อาคาร สถานที่สิ่งแวดล้อม มีปริมาณมากพอที่จะจัดกิจกรรมทางการศึกษา และฝึกอบรมที่หลากหลาย ทั้งในด้านความรื่นรมย์และระบบการศึกษามีกอบรมเพียงพอแก่ความต้องการของชุมชน

2) การจัดกิจกรรมในอุทยานการศึกษา

(1) พัฒนาปรับปรุงบริเวณในสถานศึกษา ศาสนสถาน หรือสาธารณสถานให้เขียวสะอาด ร่มรื่น สวยงาม มีบรรยากาศเหมาะสมเป็นที่พักผ่อนของชุมชน

(2) จัดบริเวณอุทยานให้เป็นแหล่งบริการ หรือแหล่งสาธิต ศูนย์ขยายพันธุ์พืช ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผล ไม้ยืนต้น รั้วกันใต้ อ่างกักเก็บน้ำ

(3) จัดให้มีการฝึกสอน จัดกลุ่มสาธิตวิชาชีพ หัตถศิลป์ หัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนการส่งเสริมการประกอบอาชีพ และเพิ่มพูนรายได้ ให้สอดคล้อง กับสภาพปัญหา ความต้องการ และความจำเป็นในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

(4) การจัดสวนสุขภาพ/นันทนาการ พลาณามัย และกีฬา แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

(5) กิจกรรมการเรียนการสอน อบรม ขี้แจง ประชาสัมพันธ์ จัดแหล่งบริการความรู้ ที่อ่านหนังสือ ห้องสมุด มุมการศึกษาด่าง ๆ เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย สิ่งแวดล้อมและพัฒนาศีลธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน เยาวชน และประชาชนทั่วไป

(6) จัดศาลาธรรมะในบริเวณอุทยาน จัดกิจกรรมส่งเสริมระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม อนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณี และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการพึ่งพาตนเองในท้องถิ่น

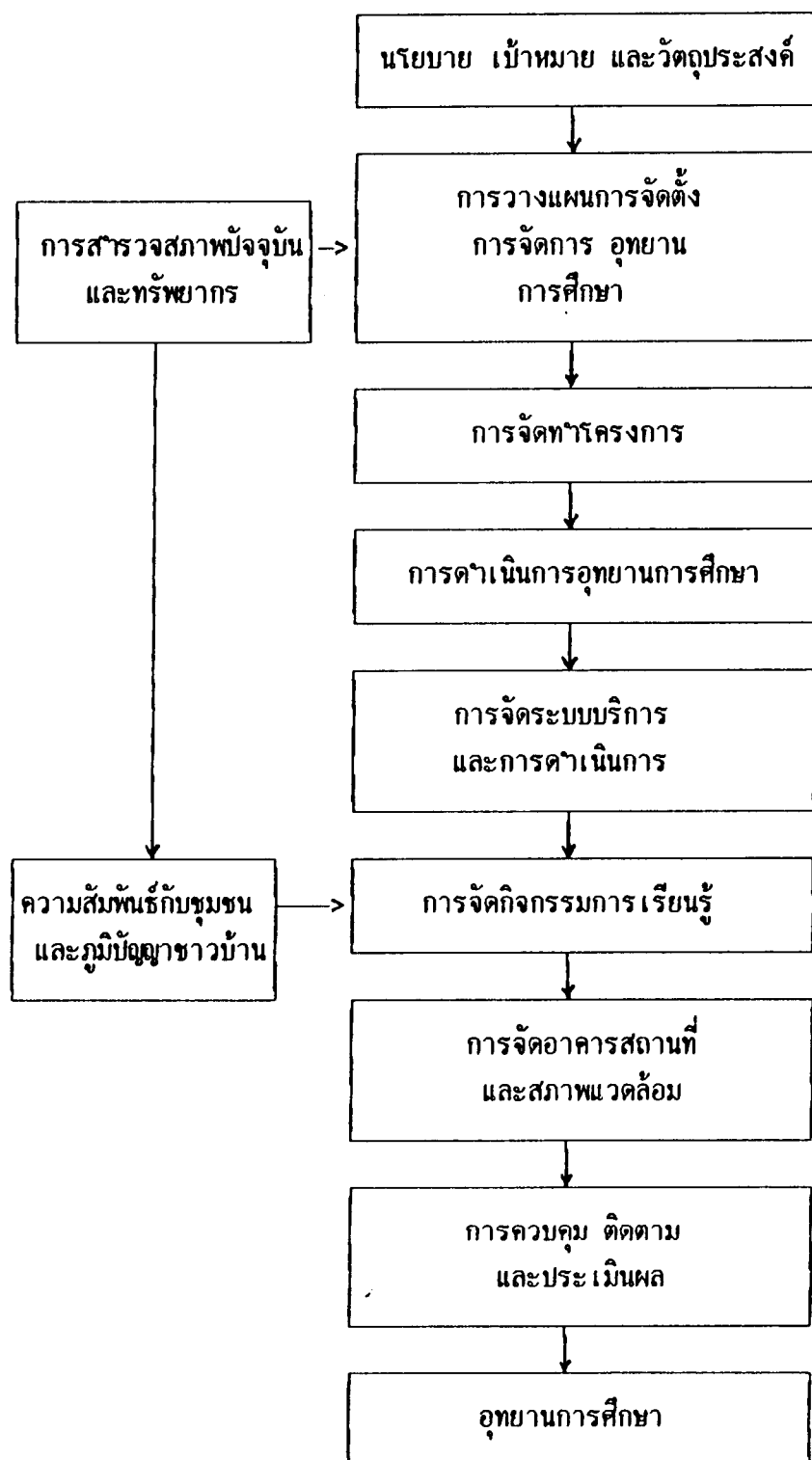
(7) จัดให้มีโครงการพระธรรมจาริก (การระดมธรรม) ในชุมชนร่วมกับโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล

(8) เป็นศูนย์รวมและบริการข้อมูล ข่าวสาร หอกระจายข่าว วัสดุอุปกรณ์ วัสดุทัศนศึกษา และจัดกิจกรรมของชุมชนในโอกาสต่าง ๆ

(9) เป็นแม่ข่ายของการดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน

2.4.3 การจัดตั้งอุทยานการศึกษา

การดำเนินการจัดตั้งอุทยานการศึกษา ควรเริ่มพิจารณาตั้งแต่ นโยบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ การสำรวจทรัพยากรเพื่อทราบถึงสภาพและศักยภาพความพร้อมในการจัดตั้งอุทยานการศึกษา การวางแผน การจัดทำโครงการ ตลอดจนการควบคุม ติดตาม และประเมินผลโครงการจัดตั้งอุทยานการศึกษา แสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 5 ขั้นตอนการจัดตั้งอุทยานการศึกษา

ที่มา : สุรัชทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. 2533. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุรัชทัยธรรมาธิราช.

นโยบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์

นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปี 2536 "เร่งรัดจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน เน้นการประชาสัมพันธ์ และสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รับโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ และฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต" และนอกจากนี้ยังมีนโยบายเร่งด่วนประจำปีงบประมาณ 2536 เพื่อสนับสนุนนโยบายดังกล่าว คือ "ด้านการพัฒนาคุณธรรม ศิลธรรม และจริยธรรม โดยการพัฒนาวัดเป็นอุทยานการศึกษา อย่างน้อยอำเภอละ 1 วัด..."

วัตถุประสงค์ที่เด่นชัดในการจัดตั้งอุทยานการศึกษาคือ "เป็นสถานที่ให้การศึกษาดูตามอริยาถัย และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปทั้งในและนอกระบบโรงเรียน " และมีเป้าหมายคือ "ให้มีการจัดอุทยานการศึกษาในวัด อำเภอละ 1 แห่ง เป็นอย่างน้อย ในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอละ 2 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดละ 3 แห่ง

การสำรวจสภาพปัจจุบันและทรัพยากรที่จำเป็น

เนื่องจากแต่ละชุมชนมีสภาพที่แตกต่างกันทั้งทางด้าน บุคลากร อาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรในการจัดการและการเรียนรู้ การสำรวจสภาพปัจจุบันจะทำให้ได้ข้อมูล คือ

- 1) เป็นสถานที่ที่มีบริเวณรกร้างที่ควรจัดตั้งเป็นแหล่งบริการทางการศึกษา เช่น สวนสาธารณะ วนอุทยาน สวนดอกไม้ หรือสวนหย่อม
- 2) เป็นบริเวณสถานที่ให้การศึกษาแก่ชุมชนได้ทุกเพศทุกวัย
- 3) บริเวณพื้นที่ที่ต้องพัฒนาทั้งสถานศึกษาและความรู้

ในการจัดตั้งอุทยานการศึกษานั้น จำเป็นจะต้องมีปัจจัยหรือทรัพยากรที่นำมาใช้หรือประกอบการจัดตั้งเป็นอุทยานการศึกษา ทั้งทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น สิ่งประดิษฐ์ คิดค้น นวัตกรรมทางการศึกษา และสื่อที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดอุทยานการศึกษานั้น พอจะจำแนกออกได้คือ

- (1) บุคลากรท้องถิ่น และภายนอกที่จะมาร่วมจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวก ร่วมบริหาร บริการ และจัดการศึกษา

(2) อาคารสถานที่ สอดคล้องตามวัตถุประสงค์หรือไม่ จะต้องปรับปรุงเพิ่มเติมอย่างไร

(3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนน สะพาน

(4) สิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและรอบ ๆ สถานที่ตั้ง

(5) ทรัพยากรท้องถิ่นชุมชน สามารถนำมาใช้ในอุทยานการศึกษาได้มากน้อยเพียงใด

(6) วิธีจัดการศึกษา ให้ความรู้ ผูกอบรม การสาธิต เหมาะสมหรือไม่

(7) วิธีบริการให้เกิดความรื่นรมย์

(8) โอกาสที่ประชากรในชุมชน และประชากรกลุ่มเป้าหมายจะใช้ประโยชน์จากอุทยานได้มากน้อยเพียงใด

(9) นโยบายจัดตั้ง ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับการบริหารท้องถิ่น และชุมชน

(10) วัตถุประสงค์การดำเนินการ

(11) วิธีการจัดการธุรกิจ สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษา

(12) วิธีการจัดการธุรกิจ การจำหน่ายสื่อการศึกษา สินค้า อาหารและเครื่องดื่ม เหมาะสมและส่งเสริมต่อวัตถุประสงค์หรือไม่

(13) วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มีพร้อมให้บริการ และสอดคล้องกับความต้องการในการศึกษาของชุมชนหรือไม่

(14) สื่อการศึกษา มีอยู่มากน้อยเพียงใด วิธีการใช้และการเรียนรู้กับสื่อเหล่านั้น มีการอธิบายหรือไม่

(15) งบประมาณ โอกาสในการได้รับจัดสรรงบประมาณดำเนินการมากน้อยเพียงใด

ระบบบริหารจัดการจัดตั้งอุทยานการศึกษา

เป็นระบบการบริหารโครงการตามแผนที่ได้วางไว้ โดยมีสิ่งที่ต้องคำนึงถึงดังนี้

1) ระบบการบริหารจะต้องเอื้ออำนวยต่อการประสานงาน ทั้งนโยบายระดับบนและระดับล่าง

2) ระบบการบริหารจะต้องเอื้ออำนวยต่อการบริหาร และจัดการในองค์การตามระบบปกติ

3) ระบบการบริหารจะต้องสามารถประสานงาน และสอดคล้องกับระบบบริหารราชการ หรือการจัดธุรกิจที่เกี่ยวข้อง

4) ระบบการบริหารจะต้องเป็นเครื่องมือสนับสนุนในการบริหารการศึกษา และพัฒนาการศึกษาของประชากรกลุ่มเป้าหมายและอุทยานการศึกษาให้ก้าวหน้าในอนาคต

5) ระบบการบริหารจะต้องสอดคล้องกับระยะเวลาในแผนเป็นอย่างดี

6) ระบบการบริหารจะต้องสอดคล้องกับงบประมาณตามแผนที่วางไว้

ระบบการจัดดำเนินการและพัฒนาอุทยานการศึกษา เป็นระบบการบริหารราชการ หรือระบบการจัดธุรกิจ เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อระบบการศึกษาที่ร่นรมย์แก่ประชากรกลุ่มเป้าหมาย จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1) การกระจายโอกาสโดยการสร้างความเสมอภาคของการศึกษา แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย โดยให้ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาได้มีโอกาสเท่าเทียมกับผู้อื่นทั้งทางด้านเพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ สภาพร่างกายและอาชีพ

2) การจัดการศึกษา ฝึกอบรม ในอุทยานศึกษามุ่งให้ผู้รับได้รับการศึกษาอย่างร่นรมย์ และมีคุณภาพได้มาตรฐานทางวิชาการ

3) การพัฒนาบุคลากร วิทยากร จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงสุด และสูงกว่าการศึกษาระบบอื่น ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะเป็นวิทยากรในอุทยานการศึกษาจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ประสบการณ์ในวิชาการและวิชาชีพเป็นเลิศและสามารถถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ได้เป็นอย่างดี

การจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม

อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การศึกษาเกิดความรู้สึกเอื้ออำนวยต่อการจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ การศึกษาและฝึกอบรม ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงแสง สี เสียง ขนาดของห้อง อุณหภูมิ ความปลอดภัย และความสวยงาม ร่มรื่น เกณฑ์สำคัญในการจัดอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือ

1) บริเวณห้องฝึกปฏิบัติและฝึกอบรม

2) บริเวณบริการกิจกรรมพิเศษ

3) บริเวณส่งเสริมค่านันทนาการ

4) บริเวณนิทรรศการ

- 5) บริเวณที่จอดรถ
- 6) บริเวณอาคารสื่อการศึกษา
- 7) บริเวณกาจัดของเสีย

กิจกรรมการเรียนรู้ในอุทยานการศึกษา

กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ของอุทยานการศึกษาแต่ละอุทยานจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันตามนโยบายและสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม อุทยานการศึกษาคควรมีแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดังนี้

- 1) มุ่งจัดกิจกรรมเพื่อสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยวิธีการเรียนด้วยตนเองจากสื่อการศึกษา
- 2) มุ่งจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่อง เพื่อสนองการผลิตกำลังคนหรือการพัฒนาบุคลากรตามความต้องการของตลาดแรงงาน เช่น การฝึกอบรมระยะสั้น การสาธิตวิชาชีพ
- 3) มุ่งให้ผู้ใช้บริการการศึกษาได้รับความรู้รรมย์ โดยการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การลงมือปฏิบัติเอง การจัดหลักสูตรที่สำเร็จเป็นขั้นตอน

หลักการใช้อุทยานการศึกษา

ถ้าผู้ใช้สามารถใช้อุทยานการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสภาพอุทยานการศึกษา และถูกต้องตามหลักการใช้อุทยานการศึกษา จะช่วยให้อุทยานการศึกษาเป็นแหล่งวิชาการชุมชนที่มีประโยชน์สูงสุดในการถ่ายทอดความรู้และ เจตคติแก่ประชาชน การจะใช้อุทยานการศึกษาให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้นหลักการสำคัญในการใช้อุทยานการศึกษา ดังนี้

- 1) ผู้ใช้จะต้องศึกษาวัตถุประสงค์ของอุทยานการศึกษา ที่จะใช้ให้ชัดเจน เพราะอุทยานการศึกษาแต่ละแห่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาและฝึกอบรมแตกต่างกัน
- 2) ผู้ใช้ต้องศึกษาวิธีการถ่ายทอดความรู้ เพื่อการนำไปใช้ปฏิบัติกรให้ถูกต้อง อุทยานการศึกษาแต่ละแห่งมีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้และเจตคติหลายรูปแบบ อุทยานการศึกษาที่มีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เจตคติในรูปแบบที่มีความเป็นนามธรรมสูง ก็อาจจะ

เหมาะกับผู้ใช้ในการถ่ายทอดที่เป็นนามธรรม ผู้ใช้อุทยานการศึกษาจึงควรพิจารณารูปแบบของการถ่ายทอดอุทยานการศึกษา ให้เหมาะสมกับพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้ศึกษาด้วย

3) ผู้ใช้ควรมีการวางแผนก่อนการใช้อุทยานการศึกษา โดยศึกษาว่าเรามีเป้าหมายอะไร ต้องการจะศึกษาอะไร จากอุทยานการศึกษา วัตถุประสงค์การศึกษายังไร ณ พื้นที่ส่วนใดของอุทยาน และใช้เวลาเท่าใด นอกจากนี้ยังจะต้องกำหนดระยะทาง วิธีการเดินทาง ค่าใช้จ่าย การแต่งกาย การติดต่อประสานงานกับอุทยานการศึกษา เป็นต้น

4) ใช้สื่อประสมในการศึกษาให้มากที่สุด การใช้อุทยานการศึกษาที่เป็นสถานการณ์จำลองไม่ใช้ประสบการณ์ตรง เราควรใช้สื่ออื่น ๆ เช่น ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ หรือ ซี ดี แสง เสียง แสดงประสบการณ์ตรงเพื่อเสริมประสบการณ์จำลองให้มีความใกล้เคียงประสบการณ์ตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

5) ผู้ใช้ควรศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติของอุทยานการศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาอุทยานการศึกษาให้ดำเนินการเป็นไปด้วยดี และธำรงรักษาอุทยานการศึกษาให้มีประโยชน์ต่อสังคมที่ยาวนาน เพื่อผู้อื่นจะได้มีโอกาสได้ใช้บริการของอุทยานการศึกษา

ความสัมพันธ์กับชุมชนที่ตั้งอุทยานการศึกษา

ในการจัดตั้งอุทยานการศึกษาในชุมชนนั้นจะต้อง

1) มีส่วนร่วมในการวางนโยบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ โดยให้ผู้นำชุมชนเข้าร่วมเป็นกรรมการพิจารณา

2) มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่น เช่น การบริจาคที่ดิน ทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการจัดตั้งอุทยานการศึกษา

3) มีส่วนร่วมในการพัฒนาบุคลากร โดยเฉพาะทางด้านแรงงาน การก่อสร้าง ตกแต่ง ปรับปรุงสถานที่ และการฝึกอบรม ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมในท้องถิ่นจะต้องเข้าร่วมเป็นผู้บริหาร ผู้บริการ และเจ้าหน้าที่ประจำอุทยานการศึกษา

การควบคุม ติดตามและประเมินผล

ภายหลังการดำเนินการแล้ว ควรมีคณะกรรมการคอยตรวจสอบ ติดตามการดำเนินงานของโครงการจัดตั้งอุทยานการศึกษา อาจจะใช้การสอบถาม การสำรวจ หรือ

การสังเกต เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ สมบูรณ์นำมาปรับปรุงโครงการจัดตั้งอุทยานการศึกษาให้เหมาะสมเพื่อที่จะจัดตั้งเป็นอุทยานการศึกษาที่ถาวรต่อไป

2.5 อุทยานการศึกษาในศาสนสถาน

เนื่องจากศาสนสถานมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน จึงนับว่าเป็นสถานที่ที่เหมาะสมมาก ที่จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง การให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่คนในชุมชน ให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ ความร่วมมือ สวຍงาม สะอาด จึงเป็นบรรยากาศที่ช่วยให้ประชาชนได้มาศึกษาหาความรู้และพักผ่อนหย่อนใจ

วัตถุประสงค์ของการให้ศาสนสถานเป็นอุทยานการศึกษา ก็คือ

- 1) เพื่อส่งเสริมให้ศาสนสถานเป็นแหล่งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน
- 2) เพื่อจัดบริเวณศาสนสถานให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ร่วมรื่น
- 3) เพื่อเป็นศูนย์แม่ข่ายระบบเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในระดับตำบล
- 4) เพื่อเป็นศูนย์รวมและบริการข้อมูล ข่าวสาร และสื่อแก่ประชาชนในชุมชน
- 5) เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้มีระบบสิ่งแวดล้อมที่ดี

แนวทางการเลือกศาสนสถานเป็นอุทยานการศึกษา

- 1) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน
- 2) มีบริเวณและสภาพแวดล้อมร่มรื่น และเหมาะสมในการจัดกิจกรรม
- 3) มีทรัพยากรของศาสนสถานพร้อมจะดูแลและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

พระราชวรพันธุ์ (2527) กล่าวถึง บทบาทของวัดและพระสงฆ์เกี่ยวกับความเป็นอยู่ทุกระยะแห่งชีวิตของสังคมไทยมาตลอดเป็นเวลาหลายร้อยปี แต่ละหมู่บ้านต้องมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง ต่างมีความรู้สึกที่วัดเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของส่วนรวม และเป็นศูนย์กลางหลายอย่างและบริการต่าง ๆ ของสังคมในหมู่บ้าน ดังนี้

- 1) เป็นสถานที่อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน รวมทั้งให้บริการด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต
- 2) เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนศิลปวิชาต่าง ๆ ของคนในหมู่บ้าน
- 3) เป็นศูนย์กลางรวบรวมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและประเพณีชาติ
- 4) เป็นสถานพยาบาลรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และช่วยคลายทุกข์ระทม

5) เป็นศูนย์กลางการนัดพบระหว่างผู้ปกครองกับลูกบ้าน จะมาพบปะงานราชการหรืองานเกี่ยวกับบ้านหมู่บ้าน

6) เป็นสถานที่ปรึกษา ที่ใกล้เคียงข้อพิพาทปัญหาต่าง ๆ

7) เป็นสโมสรและสถานบันเทิง ที่ชาวบ้านมาชุมนุมพบสังสรรค์ และเป็นที่จัดงานประจำปีที่เกี่ยวข้องประเพณีและศาสนา

บทบาทของวัดที่ทำหน้าที่ในการศึกษานอกระบบ

1) การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ ตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ ให้กับพระภิกษุสามเณร

2) การจัดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์

3) การจัดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

4) การจัดหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) มหาเถรสมาคม (2521) คณะสงฆ์ได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. 2518 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชน ดังนี้

(1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม

(2) สุขภาพอนามัย

(3) การประกอบสัมมาชีพ

(4) สันติสุข

(5) ศึกษาสงเคราะห์

(6) สาธารณสงเคราะห์

(7) กตัญญูทดแทนคุณ

(8) สามัคคีธรรม

องค์ประกอบของคณะกรรมการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

ประกอบด้วย

(1) เจ้าอาวาสแห่งวัดที่ตั้งหน่วย

ประธานกรรมการ

(2) เจ้าอาวาสวัดอื่น

รองประธานกรรมการ

(3) กำนันในตำบล

รองประธานกรรมการ

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนของกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย

- 1) กิจกรรมส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตไทย เอกลักษณ์ไทย ศิลปวัฒนธรรมไทย วิทยาการก้าวหน้า และประยุกต์วิทยาที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยและสังคมไทย
- 2) กิจกรรมส่งเสริมการพักผ่อนหย่อนใจและนันทนาการ
- 3) กิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามเกี่ยวกับศิลปพื้นบ้าน การละเล่น และงานประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ ของไทย

2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิราวุธ พลมณี และคณะ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง โรงเรียนกับชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : โรงเรียนพระราชรัษฎวิทยาเสริม ตามลบ้านไธสง อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น ได้กล่าวว่า ในอดีตการจัดการศึกษาของไทยมีลักษณะพึ่งตนเองค่อนข้างสูง ประชาชนมีแนวทางในการแสวงหาความรู้สืบทอดกันมาตามแบบแผนของวัฒนธรรมชุมชน ดังจะเห็นจากการศึกษา และแหล่งรวมสรรพวิชาจะปรากฏอยู่ตามวัดในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อการเกื้อกูลจนเจือผู้คนในชุมชนเป็นสำคัญ แต่เมื่ออิทธิพลแนวคิดทางตะวันตก เริ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือผลิตคนเพื่อสนองตอบอำนาจรัฐและระบบราชการ จึงส่งผลให้การศึกษาของไทยมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ โดยการจัดการต่าง ๆ ถูกกำหนดจากส่วนกลางโดยปริยาย เริ่มมีการจัดการศึกษาในรูปของระบบโรงเรียนแยกออกมาจากวัด โดยมีได้มีความผสมกลมกลืนเช่นในอดีต ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการศึกษาไม่ให้ความสำคัญในการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ตามแบบแผนดั้งเดิมและได้ลดความสำคัญลง จนในที่สุดการศึกษาการเรียนรู้ของชุมชน ได้ถูกแทนที่ด้วยรูปแบบการเรียนการสอนระบบโรงเรียน

จันทงค์ อติวัฒนสิทธิ (2525) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สังคมวิทยาการศาสนา ได้เน้นให้เห็นว่า สมัยก่อนพระสงฆ์ มีความสัมพันธ์ทั้งฝ่ายพระมุกของพระเทศและราษฎรอย่างสนิทแน่นแฟ้น มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองเรียกว่า "ราษฎร ศาสน์กษัตริย์" พระสงฆ์มีบทบาทต่อสังคมไทยมาก ทำหน้าที่เป็นผู้นำทั้งทางชีวิตจิตใจและปัญญาเป็นผู้เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นครูสอนหนังสือถ่ายทอดวิชาความรู้ต่าง ๆ เป็นพิธีกรในการประกอบพิธีทางศาสนา ทำการรักษาโรคภัยและโรคจิต ช่วยตัดสินปัญหา ไกล่เกลี่ย เมื่อประชาชนมีกรณีพิพาทระหว่างสมาชิกในหมู่บ้าน ให้คำปรึกษาแนะนำประชาชนเมื่อมีปัญหาหรือมีความ

ทุกข์ ส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน ตลอดจนมีบทบาทอนุรักษ์จารีตขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม (2519) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม จากพระสงฆ์ จำนวน 561 รูป ซึ่งจำพรรษาในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมุ่งศึกษาบทบาท ในด้านการศึกษา การเผยแผ่ธรรมะ และการสงเคราะห์ประชาชน ได้พบว่า พระสงฆ์ ส่วนมาก คือประมาณร้อยละ 62 ช่วยสอนหนังสือ ได้เน้นให้ผู้เรียนเข้าใจสิทธิและหน้าที่ ของพลเมืองพระสงฆ์มีกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามากหรือสูง ตามจำนวนพรรษาที่บวช จำนวนพระสงฆ์เกือบครึ่งหนึ่งคือร้อยละ 43 ได้ออกจาริกไปสู่นมบทเป็นครั้งคราว ดำเนิน การเผยแผ่ธรรมะอบรมจิตใจประชาชน สอนให้เจริญกรรมฐาน นวัตกรรมท้องถิ่น วัด และ โรงเรียน การสงเคราะห์ประชาชน พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นผู้นำทางพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมรองลงมาตามลำดับได้แก่ ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาชีวิต รักษา ผู้ป่วย ไปเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาลและที่บ้าน มีที่นำสังเกต พระนวกะหรือพระสงฆ์ที่บวชต่ำกว่า 5 พรรษา มีกิจกรรมการพัฒนาสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม มีน้อยมาก พระสงฆ์ ส่วนมากมีความเห็นว่า งานพระธรรมทูต การเผยแผ่ธรรมะโดยผ่านสื่อมวลชน และการ บรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนนับว่าเป็นภารกิจมีความจำเป็นที่ควรกระทำ พระสงฆ์จำนวน สามในสี่ มีความเห็นว่า มีความพร้อม และความเชื่อมั่นที่จะพัฒนาบทบาทของตนเองให้กับ สังคมได้ โดยเฉพาะด้านการพัฒนาจิตใจ

วัฒนา พัฒนพงศ์ (2526) ได้ทำการวิจัยบทบาทของพระสงฆ์ในทางการศึกษาพบว่า สถาบันสงฆ์มีบทบาทในการลดช่องว่าง แห่งความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา เปิดโอกาสให้แก่ ชนทุกชั้น ตลอดจนชนชั้นผู้ยากไร้ ชาวไร่ ชาวนา ซึ่งเป็นชนชั้นส่วนใหญ่ของประเทศได้มี โอกาสเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของสงฆ์ได้

อำนาจ บัวศรี (2528) ได้สรุปบทบาทของพระภิกษุไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การ ศึกษาบทบาทของพระภิกษุในงานพัฒนาชุมชนในปี 2521

เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุมิบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การสร้างวัด ปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทน้อยที่สุด ได้แก่ การสร้างและการปรับปรุง บำรุง เมรุเผาศพ แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องการพัฒนา หมู่บ้าน พระภิกษุมิบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาท น้อยที่สุด ได้แก่ การสร้างและปรับปรุงห้องสมุด การค้นหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม

สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน เรื่องการบริการสังคมที่พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุดได้แก่ การสร้างและการปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทน้อยที่สุดได้แก่ การบริจาคสิ่งของที่จำเป็นให้โรงพยาบาลและการสร้างโรงพยาบาล เรื่องการพัฒนาการศึกษาที่พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติน้อยที่สุด ได้แก่ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ

ผลการศึกษายุทยานการศึกษาในต่างประเทศ

อุทยานการศึกษา Grand Rapids สหรัฐอเมริกา มีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนารูปแบบของการทำงานที่ดีที่สุดในบริเวณใจกลางเมือง Grand Rapids โดยจัดการศึกษาให้กับผู้เรียนระดับมัธยมปลาย และได้ทำการทดลองโครงการอุทยานการศึกษา Grand Rapids เป็นเวลา 3 ปี โดยจัดรถให้นักเรียนมัธยมปลายจากโรงเรียนของรัฐและเอกชนได้เดินทางมาเพื่อศึกษาในวิชาพิเศษ ซึ่งบริการการศึกษาและฝึกอบรมในหลายสาขาวิชา และเลือกเปิดสอนในกรณี

- 1) ไม่สามารถเปิดสอนได้ในโรงเรียน
- 2) เครื่องมือ อุปกรณ์และค่าใช้จ่ายของการศึกษาอบรมในวิชานั้น ๆ แพงเกินกว่าที่จะจัดในสถานศึกษาทุกแห่ง หรือ
- 3) ต้องการครูหรือผู้สอนระยะสั้น ๆ ที่เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริงและขาดแคลนในสถานศึกษา

Carroll และคณะ (1969) ได้วางแผนพัฒนาอุทยานการศึกษาโดยจัดสิ่งแวดล้อมของกลุ่มโรงเรียนในเมือง Columbia ให้ทุกโรงเรียนมาใช้บริการได้รับความสะดวก สบายเหมือนกันทั้งกลุ่มโรงเรียนทั้งด้านทรัพยากร เทคโนโลยีการเรียนการสอน การบริหาร โดยอาศัยข้อได้เปรียบในเรื่องของขนาดของอุทยานการศึกษาที่มีขนาดประหยัด แต่สามารถตอบสนองผู้เรียนได้ถึง 18,000 ถึง 20,000 คน ตั้งแต่ระดับปฐมวัย จนถึงระดับมัธยมปลาย

อุทยานการศึกษา Brandywine จัดขึ้นโดยกลุ่มโรงเรียน วิมิงตัน ดีลาแวร์ เพื่อสร้างสรรค์แนวทางของการให้ความสะดวก ทางการศึกษาแก่ผู้มีความต้องการการศึกษาพิเศษของประชากรในเมือง Brandywine โดยมีเกณฑ์เป้าหมายของอุทยานดังนี้

- 1) เป็นศูนย์พัฒนาระบบการเรียนการสอนแบบที่เคยทำมาตั้งแต่อดีต
- 2) การฝึกอบรมจะเป็นไปโดยประหยัดที่สุด
- 3) การจัดการศึกษาและฝึกอบรมจะต้องสนองความต้องการของผู้เรียน และตอบสนองแรงงานของสังคมด้วย

4) เป็นศูนย์วัฒนธรรม และศูนย์การศึกษาต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาการศึกษาฝึกอบรมด้านทักษะแก่ผู้เรียนโดยมีหลักสูตรการศึกษา และอบรมที่เอื้ออำนวยต่อผู้เรียนที่ไม่สามารถศึกษาในระบบโรงเรียนได้ รวมถึงการให้การศึกษาแก่บุคคลลักษณะพิเศษ โดยให้ความรู้ทักษะด้านศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อให้ดำรงตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

McCartay (อ้างถึงในสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533) ได้รายงานถึงโครงการและลักษณะเฉพาะของอุทยานการศึกษาในชุมชน Bronx ใน New York City ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะของอุทยานการศึกษาที่สำคัญ คือ

- 1) บูรณาการบริการสำหรับโรงเรียน
- 2) พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน
- 3) เป็นการปรับแผนปฏิบัติการของนโยบายคณะกรรมการการศึกษาชุมชน
- 4) พัฒนานวัตกรรม หลักสูตรการศึกษา และการฝึกอบรม
- 5) พัฒนาความต่อเนื่องของการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย

- 6) ประหยัดทรัพยากร อำนวยความสะดวกทางการศึกษา

ซึ่งโครงการอุทยานการศึกษาในชุมชน Bronx ได้บูรณาการทรัพยากรเพื่อใช้ร่วมกันของโรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในชุมชน คนผิวขาวและคนผิวดำจำนวนมาก ซึ่งมีรายได้ต่ำ อยู่รวมกันถึง 10,400 คน ได้ศึกษาในภาคฤดูร้อน อุทยานนี้ให้การศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัย ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาร่วมกัน โดยจัดการสัมมนาและปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาบุคคลในชุมชน

Fischer (อ้างถึงในสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533) ได้รายงานถึงเป้าหมายของอุทยานการศึกษา คือ

- 1) เป็นที่ชุมนุมของนักเรียนจากโรงเรียนทุกขนาด รวบรวมเป็นวิทยาเขตเดียว
- 2) ให้บริการแก่เมืองใหญ่

3) เป็นศูนย์กลางของการบริการสิ่งอำนวยความสะดวก รูปแบบระดับเดียวและพื้นที่เดียวกัน

4) จัดตั้งวงแหวนของอุทยานโรงเรียนในระดับอุทยานการศึกษา โดยมีการร่วมมือกันในเรื่องห้องสมุด วิทยากรผู้เชี่ยวชาญ ระบบโทรศัพท์วงจรปิด บุคคลและองค์การ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด